

ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА (ДОСВІД ЯПОНІЇ)

Стоянова М.М.

Розглянуто напрямки вдосконалення державної політики підтримки малого підприємництва з урахуванням закордонного досвіду.

У сучасних умовах роль малого підприємництва важко переоцінити, тому що воно не тільки сприяє оптимізації структури ринку і зростанню зайнятості населення, але і формує значну частину валового внутрішнього продукту багатьох розвинених країн. Якщо в економічно розвинутих країнах на долю малих підприємств приходиться до 70% обсягу виробленої продукції, то в Україні цей показник не перевищує 15%. Причиною незадовільного стану і стагнації в розвитку малого підприємництва в сфері промислового виробництва, є як низький рівень стійкості і сприйнятливості малих підприємств до негативних впливів з боку підприємницького середовища, так і відсутність ефективних управлінських рішень по попередженню розвитку криз.

Необхідність вирішення цієї багатоаспектної і складної проблеми потребує розробки принципів, форм і способів забезпечення стійкого розвитку підприємницьких структур, тобто методології, механізму і методів управління підприємницькою діяльністю, як головної умови успішного розвитку малих підприємств на сучасному етапі економічних і соціальних перетворень у нашій країні. У цьому плані ми вважаємо доцільним проаналізувати та узагальнити досвід регулювання розвитку промислового підприємництва в Японії, яка є локомотивом зростання світової економіки, в т.ч. і за рахунок розвитку інноваційного підприємницького сектора.

Японський досвід підтримки і розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) відрізняється високим рівнем державного впливу на основні процеси реформування економіки країни. За короткий історичний період Японія вийшла в число лідерів світової економіки, володіючи дуже обмеженими природними ресурсами. Значною мірою це було досягнуто завдяки цілеспрямованій державній політиці, орієнтованій на всебічну підтримку і розвиток МСП. В японській економіці нині діє 4,7 млн. МСП, цей сектор займає домінуюче положення, створюючи 51-54% національного ВВП і забезпечуючи роботою близько 30 млн. людей (у т.ч. 1,4 млн. індивідуальних підприємців), що складає більше 70%

загальної чисельності працюючих у приватному секторі. Слід зазначити, що, незважаючи на значні коливання в темпах економічного росту, японський уряд постійно виділяє приблизно 0,13% від видаткової частини державного бюджету на розвиток і підтримку МСП [1]. Успішність реформування японської економіки багато в чому визначалася швидкістю й адекватністю реакції державних органів управління на зміни, що відбуваються на глобальних і внутрішніх ринках. З огляду на високу значущість сектора МСП в економіці країни, особлива увага в процесах реформування завжди приділяється вдосконаленню взаємодії державних, регіональних і місцевих органів влади з розгалуженою інфраструктурою підтримки МСП.

Пріоритетними напрямками стали сприяння знов створюваним МП, стимулювання інноваційної і венчурної діяльності, а також прагнення до розвитку професійного й інтелектуального потенціалу працівників, зайнятих у секторі МСП. Був прийнятий ряд заходів, що забезпечують взаємодію державних, дослідницьких, приватних і громадських організацій з інфраструктурою підтримки і розвитку МСП. Таке співробітництво буде сприяти просуванню інновацій в усі сфери промислової і комерційної діяльності. Це дозволяє оздоровити регіональні економіки, поліпшити ситуацію на ринку праці і забезпечити широку участь МСП у державних замовленнях і у великих контрактах. З іншого боку, це сприяє розширенню інформаційного обміну, удосконаленню управління підприємствами в умовах корпоративної взаємодії.

Починаючи з 2002 р. Агентство малого та середнього бізнесу Японії (SMEA) зосередило свою увагу на поліпшенні діяльності всієї державної інфраструктури розвитку і підтримки МСП. Основний акцент робився на посиленні координаційної взаємодії всіх елементів інфраструктури підтримки МСП з метою створення більш сприятливих умов для розвитку МСП при зростанні конкурентної агресивності зовнішнього середовища. Особлива увага приділялася організаційному вдосконаленню інститутів фінансової, технічної, інноваційної і виробничої підтримки діючих і знов створюваних МСП.

Процес подальшого вдосконалення японської державної системи підтримки і розвитку МСП продовжився в 2004 р., коли було створено незалежне адміністративне агентство "Організація підтримки МСП і інноваційного розвитку регіонів Японії" (Organization for SME and Regional Innovation of Japan - SMRJ) [2]. Агентство SMRJ було утворено шляхом злиття трьох державних компаній, які діяли раніше: "Японської корпорації МСП", "Японської корпорації регіонального розвитку" і "Фонду реструктуризації промисловості". Діяльність SMRJ спрямована на реалізацію політики Міністерства економіки, торгівлі і промисловості

Японії, втілену в середньострокових планах агентства SMEA щодо надання допомоги сектору МСП у частині вдосконалення управління підприємствами в процесі їх модернізації і технологічного розвитку. Агентство SMRJ координує взаємодію всіх центрів підтримки МСП, що надають технічну, консультаційну, матеріальну і фінансову підтримку МСП.

Нині статутний капітал SMRJ досягає ¥1,1 трлн. (~\$10,25 млрд.), щорічний бюджет цього агентства складає ¥25 млрд. (~\$233 млн.). У SMRJ зайнято понад 3000 співробітників, з яких близько 50% зайнято в 9 регіональних відділеннях агентства. Регіональні відділення SMRJ активно зміцнюючи зв'язки з різними структурами підтримки МСП, з партнерськими організаціями і місцевими органами влади, поєднують їх можливості для якнайшвидшого економічного оздоровлення регіонів і депресивних територій.

У структурі SMRJ діють 9 інститутів удосконалення технологій і управління МСП, 4 технопарки і ряд бізнес-інкубаторів. У них щорічно одержують теоретичну і практичну підготовку з усіх питань підприємницької діяльності (фінансовий менеджмент, робота з персоналом, навчання, управління підприємством, забезпечення продажів, організація виробництва тощо) близько 4 тисяч фахівців і керівників малих підприємств. Ґрунтуючись на досвіді США і розвинутих Європейських країн щодо залучення до консультаційної діяльності пенсіонерів з числа висококваліфікованих фахівців, агентство SMRJ разом з Японською торговельно-промисловою палатою (ТПП) поступово розширює подібну практику допомоги новим МСП при освоєнні нових виробництв із застосуванням передових технологій. Для всебічного підвищення кваліфікації підприємців агентство SMRJ у взаємодії з адміністраціями префектур і місцевих ТПП, реалізують цикл навчальних програм по проведенню різних семінарів і лекцій з питань менеджменту, застосуванню інформаційних і високих технологій, по освоєнню передового досвіду тощо.

З метою надання максимальної підтримки МСП на різних рівнях, агентство SMRJ розширює і підсилює зв'язки з великими корпораціями, місцевими адміністраціями, торгово-промисловими палатами, суспільними об'єднаннями підприємців, кредитно-фінансовими інститутами й університетами. Тісна взаємодія агентства SMRJ з регіональними і місцевими адміністраціями дозволяє постійно оцінювати досягнуті результати і правильно визначати потреби підприємців у якісних, своєчасних і доступних послугах, наданих у координації з іншими інститутами підтримки МСП.

Створення розвинутої і багатофункціональної інфраструктури підтримки МСП на всій території країни є однією з найважливіших умов стійкого розвитку цього сектора економіки. Для цього в Японії було створено три наступних базових типи центрів підтримки МСП: "венчурні центри підтримки підприємництва - ВЦПП"; "Муніципальні центри підтримки МСП - МЦПП" і "Регіональні центри підтримки МСП - РЦПП". Сьогодні до державної інфраструктури підтримки і розвитку МСП входять 8 венчурних, 59 регіональних і 261 муніципальних центрів підтримки МСП, агентство SMRJ, а також мережа дослідницьких інститутів, інформаційних служб і кредитно-фінансових організацій. Координацію взаємодії всіх елементів інфраструктури підтримки МСП здійснює агентство SMRJ, широко використовуючи можливості інформаційних систем. Державна система підтримки МСП у сукупності з приватними фінансовими інститутами і суспільними підприємницькими організаціями утворюють японську національну систему підтримки МСП.

Венчурні центри підтримки МСП (ВЦПП), спеціалізовані в наданні складних послуг (добір перспективних проектів, стратегія виходу на фондовий ринок, патентування, фінансовий менеджмент, юридичне і технічне консультування при реалізації складних і ризикованих проектів) для високотехнологічних і тих МСП, що інтенсивно розвиваються. Крім того, ВЦПП проводять лекції і семінари з широкого спектру тем (венчурний бізнес, ринок цінних паперів, методи керування, інноваційна діяльність, нові технології й ін.), а також надають бізнес-інкубаторам і технопаркам консультантів з планування бізнесу, розширення мережі продажу, захисту авторських прав та іншим складним питанням. Одночасно ВЦПП збирають відомості про інновації, ефективні методи ведення бізнесу й успішні результати застосування інновацій з метою подальшого поширення прогресивного досвіду. ВЦПП надають технічну і методичну допомогу регіональним і муніципальним центрам підтримки МСП, а також надають послуги з оцінки бізнес-проектів, корпоративного управління, аналізу перспектив реалізації інноваційних розробок, оподатковуванню, особливостях патентування та інших питань.

Регіональні центри підтримки підприємництва (РЦПП) розташовані в кожній з 47 префектур і в 10 найбільших містах Японії та реалізують програми підтримки МСП.

В усіх районах і муніципальних утвореннях країни діють 261 муніципальний центр підтримки підприємництва (МЦПП), що регулярно проводять семінарські заняття по основних процедурних питаннях стартового періоду нових МП, а також надають необхідні зведення про наявні фінансові, інформаційні, технологічні і трудові ресурси. У приміщеннях МЦПП місцеві ділові асоціації проводять спеціальні лекції

для починаючих підприємців з метою докладного ознайомлення з особливостями місцевого ринку (потреби, ресурси, послуги, торгівля, переробка відходів, місцеві виробництва, ярмарки й ін.).

Вище перераховані організаційні рішення дозволили Міністерству економіки, торгівлі і промисловості Японії, у взаємодії з іншими урядовими відомствами, залучити широкі потенційні можливості сектора МСП до реалізації наступних найважливіших заходів, що сприяють подальшому стійкому соціально-економічному розвитку країни:

- введення системи гнучкого управління економікою;
- розвиток трудових ресурсів і підвищення їх мобільності;
- реформування системи підтримки інноваційної діяльності;
- розвиток економіки регіонів;
- посилення конкурентоспроможності японської промисловості;
- підвищення стійкості підприємств сектора МСП і розвиток системи економічної безпеки підприємництва.

Реалізація цих заходів сприяла збереженню Японією провідних позицій у світовій економіці в умовах зростаючої конкуренції на глобальних ринках.

З метою підвищення гнучкості управління економікою були поліпшені умови для вільного переміщення державних ресурсів і приватного капіталу, що спрямовуються на прискорений розвиток високопродуктивних напрямків діяльності. Для прискорення реструктуризації промисловості передбачається розукрупнення надпотужних підприємств і корпорацій шляхом примусового продажу великих блоків акцій іншим компаніям на відкритих торгах з виділенням дочірніх виробничих і венчурних МСП.

З метою подальшого підвищення ефективності базових промислових виробництв, уряд надає фінансову і технічну допомогу в створенні місцевих об'єднань у формі виробничих центрів на основі взаємодії спеціалізованих МСП, що випускають необхідну продукцію, комплектуючі вироби, деталі і вузли. Для оптимізації розміщення трудових ресурсів, підвищення їх мобільності і збільшення гнучкості ринку праці вводиться практика повторного наймання з застосуванням іспитового терміну і розробкою стандартів щодо визначення кваліфікації адміністративних і інженерно-технічних працівників. Передбачається додання гнучкості трудовим угодам відповідно до потреб у робочій силі, що стимулювали б у більшій мірі створення нових робочих місць, ніж збереження старих при одночасному підвищенні мобільності трудових ресурсів. Велика увага приділена поліпшенню і розвитку інфраструктури перекваліфікації і повторного навчання працівників шляхом надання стипендій студентам і працівникам, що навчаються, а також створенням

системи навчальних центрів з короткострокового практичного навчання і перепідготовки фахівців.

Необхідність розвитку трудових ресурсів і підвищення їх мобільності стає однією з найважливіших умов подальшого соціально-економічного розвитку країни. Це значною мірою пов'язано з тим, що протягом тривалого часу в Японії відбувається поступове старіння населення і знижується народжуваність при одночасному скороченні зайнятості у всіх секторах економіки й особливо в секторі МСП. Ці демографічні зміни в сполученні з загостренням конкуренції на світових ринках ставлять японську економіку у важке положення, причому скорочення ринку праці в першу чергу негативно позначиться на стані сектора МСП, де зосереджено 70% зайнятого населення. Така ситуація поставила перед країною найважливішу задачу прискореного розвитку трудових ресурсів, запобігання професійній деградації і диспропорціям на ринку праці за рахунок інтенсивного навчання нових і перекваліфікації нині діючих фахівців.

З метою поліпшення системи підготовки фахівців для роботи в секторі МСП, у професійних училищах, коледжах і ВНЗ введена інтернатура, що полягає в самостійній роботі учнів і випускників під контролем досвідчених фахівців і підприємців. Крім того, інтернатура є ефективним способом оцінки професійних можливостей тих, що навчаються, і виявлення їх персональної мотивації для визначення напрямків майбутньої кар'єри як найманих фахівців або підприємців сектора МСП.

В умовах скорочення ринку праці сектор МСП здатний відносно легко диверсифікувати свої потреби в трудових ресурсах. Це індивідуальне підприємництво, часткова зайнятість, що найбільшою мірою відповідають потребам молоді, жіночої частини населення і людей старшого покоління, частка яких буде поступово зростати на ринку праці. Сектор МСП, пропонуючи різні форми зайнятості, буде відповідати соціальним потребам, що змінилися, у забезпеченні гнучким графіком роботи учнів, членів родин з малими дітьми, домогосподарок, інвалідів та ін. категорій населення. При цьому сфера самозайнятості, з одного боку, буде сприяти збільшенню мобільності трудових ресурсів, а з іншого - буде служити практичною школою для майбутніх власників нових МСП. Таким чином, Японія має намір перебороти труднощі демографічного спаду і забезпечити подальший розвиток національної економіки, сполучаючи мобілізацію трудових ресурсів із застосуванням нових технологій, зі збільшенням ефективності капіталовкладень у реструктуризацію і модернізацію всіх сфер виробництва з метою збереження стійкого положення в ряду найрозвинутіших країн світу.

Для інтенсифікації інноваційної діяльності започатковані комплексні заходи щодо фінансової, майнової, організаційної, інформаційної і технічної допомоги на всіх рівнях влади. З боку інфраструктури підтримки МСП, поряд зі створенням спеціалізованих структур підтримки венчурного бізнесу й інноваційної діяльності, були започатковані заходи з метою створення кредитно-фінансових організацій, що здійснюють цільове фінансування перспективних НДДКР та інноваційних підприємницьких структур, що реалізують найбільш перспективні проекти. З метою подальшого розвитку економіки, держава починає комплекс заходів для стимулювання створення нових МП та їх підтримки в період старту, забезпечуючи їх необхідною інформацією, надаючи широкі можливості для навчання й організації системи полегшеного доступу до фінансових ресурсів. Для цього було прийнято тимчасове законоположення "Про заходи підтримки активної творчої діяльності в секторі МСП". Основна підтримка зосереджувалася на створенні нових сфер підприємницької діяльності, силами МП, що спеціалізуються у НДДКР і комерціалізації інноваційних розробок. За узгодженням з регіональними адміністраціями, таким підприємницьким структурам надаються субсидії, пільгові кредити і податкові преференції на основі бізнес-планів, що пройшли експертизу. Крім того, створені правові умови, що сприяють залученню приватного капіталу до сфери інноваційного і венчурного підприємництва.

Підтримка технологічних новацій здійснюється при сприянні національної програми "Інноваційних досліджень малого бізнесу" (Small Business Innovation Research - SBI), дуже подібної з аналогічною американською програмою. Японська програма SBI, з метою розвитку технологічних нововведень у МСП, залучає фінансові і технічні можливості відповідних міністерств і відомств у формі грантів, пільгових позик, кредитних гарантій і аутсорсингових послуг для надання допомоги новим МСП у розробці нових технологій для створення нових продуктів і їх подальшої комерціалізації з залученням можливостей приватного капіталу. Для поживлення спільної діяльності науково-дослідних установ, університетів і МСП, що працюють в області створення нових промислових технологій, виділені додаткові засоби. Це дозволило до 2006 р. створити при університетах близько 1000 нових дочірніх інноваційних МСП. Для інтенсифікації збору, обміну і поширення науково-технічної інформації була створена інформаційно-консультаційна мережа, що поєднує понад 3400 МСП, 180 університетів і безліч інших дослідницьких центрів.

У частині організаційного сприяння розвитку інноваційного і венчурного бізнесу в середовищі МСП, з ініціативи Федерації торгово-

промислових суспільств і Японської торгово-промислової палати при фінансовій підтримці агентства SMRJ і місцевих адміністрацій були реалізовані наступні заходи:

- утворений "Національний стартовий форум венчурного бізнесу" у межах якого мобільними групами підприємців з успішним досвідом створення і розвитку венчурних підприємств, проводяться семінари і лекції по всій країні. Це дозволяє слухачам одержати необхідну інформацію про можливості і способи одержання фінансової допомоги, про підбор фахівців, нові методи управління підприємствами і про особливості ведення венчурного й інноваційного бізнесу. Крім того, наводяться зведення про нові технології і про найбільш успішні інновації в різних сферах діяльності;

- з ініціативи SMRJ у різних містах проводяться регулярні виставки і ярмарки, на яких представлені найбільш ефективні інноваційні розробки. На цих заходах відбуваються контакти з можливими інвесторами, виробниками і споживачами розроблюваних продуктів і послуг. Це дозволяє прискорити просування багатьох інноваційних проектів і забезпечити їх подальшу успішну комерціалізацію

Такі заходи сприяють створенню нових інноваційних і венчурних МСП, прискорюють обмін технологіями і стимулюють інноваційну діяльність. Початі заходи дозволили активізувати інноваційну діяльність на підприємствах, залучених до процесу просування нових продуктів і послуг, а також прагнучих до вдосконалення діючих виробництв. Ефективна підтримка інноваційної діяльності дозволила у 2008 р. у 10 разів (порівняно з 2004 р.) збільшити кількість патентів, які щорічно видаються в країні.

Література

1. Підприємництво в Японії // <http://www.mof.go.jp/english/budget/e20051224a.pdf>
2. Організація підтримки МСП і інноваційного розвитку регіонів Японії // <http://www.smrj.go.jp/index.html>

Abstracts

Stoyanova M.N.

Perfecting of state support of small business (experience of Japan)

The directions of perfecting of a state policy of support of small business with allowance for of foreign experience are reviewed.